

„Nekünk Mohács kell”

B. Szabó János: *A mohácsi csata Corvina Tudástár. Budapest, 2006. 180 oldal*

A mohácsi csata a nemzeti köztudat szerves részét képezte és képezi ma is. Már a kortársak is sorsfordító eseményként tekintettek az ütközetre, s magyarázatot kerestek arra, hogy milyen tényezők vezethettek el a katasztrofális vereséghez s ezzel együtt a középkori Magyar Királyság bukásához. A 19. századtól kezdődően a magyar történetírás az adott korszaknak megfelelően hol pozitivistá, hol nacionalista, hol pedig „osztályharcos” szempontból értékelte az eseményeket, és keresett válaszokat nemegyszer saját korának neuralgikus kérdéseire is ezekben. A „magas tudomány” körein kívül is felbukkant, illetve felbukkan ma is a mohácsi tragédia. Gondoljunk csak az ismertetés címűül választott Ady Endre idézetre vagy Kellér Dezsőnek a hatvanas években elhangzott híres kabaré konferanyszára. A téma utolsó nagy s nem csak a tudományos közvélemény érdeklődését maga vonó feldolgozása azonban három évtizeddel ezelőtt történt. Az, hogy azóta nem került sor újabb szintézis elkészítésére véleményem szerint két okra vezethető vissza. Egyrészt a rendszerváltást követően mind a történész szakma, mind pedig a közvélemény figyelme és érdeklődése olyan latens, ki nem beszélt témák felé fordult, mint a 20. század nagy magyar eseményei, tragédiái: a trianoni béke vagy az 1956. évi forradalom és szabadságharc. Másrészt a csata 450. évfordulóján három elismert történész is – Nemeskürthy István, Perjés Géza és Szakály Ferenc – közreadott egy-egy monográfiát, amelyekből három egymással szembenálló elméletet ismerhettek meg az érdeklődők. A történész szakma talán meg is elégedett ezzel, hiszen ki-ki vérmérsékletének és habitusának megfelelően a munkák

valamelyikében megtalálhatta a számára legmegfelelőbb választ a mohácsi katasztrófa okairól és hatásairól. Három évtizednek kellett tehát eltelti ahhoz, hogy egy hadtörténész és egy kiadó – a 480. évforduló apropóján – újragondolásra érdemesnek találja a témát.

Milyen módon kívánja ezt megvalósítani B. Szabó János? Saját megfogalmazása szerint a „háború logikája” mentén haladva keresi a történetek minél hitelesebb rekonstrukciójához vezető utat. Ennek megfelelően a kismonográfia elsősorban a hadtörténeti szempontokat figyelembe véve íródott, hasonlóan a már 2004-ben és egy esztendővel később a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain közreadott résztanulmányokhoz. Emellett azonban a szerző az események jobb megértésének érdekében a korra vonatkozó diplomácia-, politika- és gazdaságtörténeti kutatások eredményeit is felhasználja. Ez a széles „látómező” teszi lehetővé és – nem utolsósorban – hitelessé a Mohács-diskurzusban toposszá csontosodott megállapításokkal szembenálló vélemények fogalmazását több esetben is. Vegyük tehát számba, hogy B. Szabó János milyen új eredményekre jutott többéves kutatómunkája során.

Az első fejezet az Oszmán Birodalom és a Magyar Királyság politikai és katonai erejét, lehetőségét, valamint az 1520 és 1526 között eltelt időszak eseményeit vázolja fel. Elemzésének négy eleme is kiemelés és megfontolást érdemel. Egyrészt a szerző újraértelmezi a Perjés Géza által kidolgozott „szülejmáni-ajánlatot”. Kubinyi András kutatási eredményét veszi át, amikor kifejti, hogy Behrám császár fogságát nem a szultáni üzenet tartalma váltotta ki, hiszen egyrészt a portyázó csapatok átengedése Ausztria irányába már korábban is szerepelt a magyar–oszmán szerződésekben. Másrészt az adófizetés követeléséről hírt adó források

késeiek, s más esetekben is kétséges hitelességük. B. Szabó János érvelése szerint a fegyverszünet meghosszabbításáról tárgyaló szultáni követet azért tartotta vissza a magyar király, mivel elméletileg az egész keresztény világot képviselte ezeken a tárgyalásokon, s a végső döntés meghozatala előtt elküldte megbízottait más királyi udvarokba is, hogy tájékozódjanak egy esetleges oszmánellenes szövetség lehetőségeiről.

Az 1521. évi szultáni hadjárat bemutatásánál a szerző figyelmet szentel a két haderő eltérő mozgósítási gyakorlatának. Elemzése szerint a támadó fél számára az itt lévő fázistolódás is komoly előnyt jelentett, hiszen az Oszmán Birodalomban a hadjáratot megelőző év végén lehetőség volt az előző évi termés felhalmozására. Ezzel szemben, ahogyan Kubinyi András korábban rámutatott, a Magyar Királyság általában késő tavasszal értesült a fenyegetésről, és csak az azévi bevételeire és terményeire támaszkodhatott.

A hasonlóan érdekfeszítő és újra átgondolandó téma a fekete sereg nimbuszába vetett olthatatlan hit. Generációk egész sora nőtt fel azon a tételen, amely párhuzamot vont e zsoldos hadsereg feloszlata vagy helyesebben felmorzsolása és a mohácsi csatavesztés között, s így mindkettő mögött a nagyurak ármányát vélték felfedezni. Tény, hogy a fekete sereg a kortársak körében is elismerést váltott ki, sőt 1597-ben a Német-római Birodalom rendjeihez benyújtott császári előterjesztés is I. Mátyás király katonáival példálózott, amikor jelentős töröksegély megszavazását kérte. A szerző azonban kifejti, hogy egy zsoldoshadsereg fenntartását a Magyar Királyság jövedelmei lehetetlenné tették, hiszen a mátyási időszak kemény adóztatása sem fedezhette zsoldjukat. Így jelentős részben a katonákat maga a háború tartotta el. A király halála után beköszöntött békeidőszak pedig magával hozta a csapatok elbocsátását. II. Ulászló trónra léptével a királyság lehetőségeit és adottságait szem előtt tartva szervezték át a magyar hadügyet. Az ország nem maradt

azonban állandóan fegyverben tartott mezei hadak nélkül, hiszen a zsoldossereget felváltották az ország vezető tisztségviselőinek egész évben szolgáló bandériumai. Ezek létszáma az 1498: XXI. tc. alapján 2600 főt tett ki, ami európai összehasonlításban is jelentősnek mondható.

A Magyar Királyság Mohácsot megelőző külpolitikai légüres térbe kerülését a magyar történettudomány részletesen vizsgálta és elemezte. B. Szabó János ezen kutatások eredményeinek rövid felvázolása mellett számot ad II. Lajosnak a többi királysághoz fűződő viszonyáról. Míg azonban a horvát és szlavón nemesek némelykor „különutas” politikája ismert a magyar történészek számára, addig a Cseh Királyság belpolitikai helyzete és az ottani rendek viselkedése uralkodókkal és ezzel szoros összefüggésben az oszmán előretörés veszélyével szemben több újdonsággal is szolgál.

A Szerző a kisonográfia második részében az 1526. évi hadjárat „paramétereit” adja meg. A mindenkori hadtörténetírás nagy „illuzionista száma” a szembenálló hadseregek létszámának meghatározása. A magyar romantikus történetírás sem kerülte el a mítoszteremtést ezen a téren, hiszen a szultáni had erejét 150 000, illetve 300 000 főre taksálta, ezzel is hangsúlyozva a magyar sereg küzdelmének reménytelenségét. Ezen feltevésekkel szemben B. Szabó János az egykorú források felhasználásával újra bebizonyította, hogy a magyarországi hadjáratra vonult oszmán hadsereg létszáma 60 000–70 000 katona lehetett.

Részadatok aprólékos és szisztematikus összeállításából kapunk képet a magyar sereg erejéről is. A kisonográfának ez a része két szempontból is kiemelést érdemel. Egyrészt betekintést enged az állandó és egységes hadseregek megjelenését megelőző magyarországi keresztény táborok színes világába. II. Lajos seregében is egyaránt találunk zsoldosokat, bandederális és végvári katonaságot, felkelt nemeseket, valamint fegyverbe szólított parasztokat. Ezek harcértékét – hasonlóan az oszmán vagy más euró-

pai haderőhöz – igen különbözőnek tekintetjük.

Másrészt a szerző számítása szerint is a magyar haderő összlétszáma hozzávetőlegesen 27 000 főt tett ki. Az eddigi történeti munkákban is hasonló adatot találhatunk – 25 000 katonát. Egyes szerzők azonban II. Lajos hadseregének a létszámában is a hanyatlás jeleit vélték felfedezni, hiszen például Ludovicus Tubero dalmát történetíró feljegyzése szerint a Magyar Királyságban ekkoriban közel 60 000 jó nemes teljesített lovon szolgálatot. B. Szabó János azonban nagyon helyesen egykori európai példákat felsorakoztatva bizonyítja, hogy a csatatéren felsorakozott magyar had létszámát tekintve nem maradt el a 16. század eleji Francia Királyság vagy Német-római Birodalom hadserege mögött. Hozzá kell tennem, hogy a Magyar Királyság területén a 17. század második felében – Raimondo Montecuccoli szervezőmunkájának köszönhetően – épült ki az a logisztikai rendszer, amely akár 50 000 vagy 80 000 fős sereg ellátására alkalmas volt.

Nagyon érdekes és elgondolkodtató a katonák fegyverzetével foglalkozó alfejezet is, hiszen a magyar történetírás ezen a téren is lemaradásunkat hangsúlyozta az oszmán haderővel szemben, a már említett ok miatt. B. Szabó János azonban azt igyekszik bizonyítani ezzel szemben, hogy az oszmánok elleni harc sajátosságai megkövetelték, hogy a magyar sereg létszámához viszonyítva a kézi lőfegyverrel felszereltek aránya meghaladja a 16. század elejének európai átlagát. Ez az állítás nemcsak a mohácsi ütközetről, de az úgynevezett hadügyi forradalomról alkotott eddigi elképzeléseket is újragondolásra ösztönzi.

A kismonográfia harmadik része a csata közvetlen előzményeit és lezajlását tárgyalja. Az eddigiekhez hasonlóan B. Szabó János itt is érdekes és megfontolandó újdonosságok sorát vonultatja fel. Egyrészt ő sem kerül ki vagy kerülheti meg azt a kérdést, amelynek vitája a mai napig sem jutott nyugvópontra: hol zajlott le valójában a csa-

ta? A helyszínt a „hivatalosan elfogadottól” délebbre és nyugatabbra helyezi, a Majs környéki lankákra. Véleménye szerint az ottani domborzati viszonyok adnak magyarázatot a Brodarics István által leírt magyar hadrendre. Ezzel összefüggésben tagadja, hogy a magyar hadvezetésnek ne lett volna terve a csata megvívására. Szerinte Tomoriék maximálisan igyekeztek kihasználni a rendkívül behatárolt lehetőségeiket, bár a Dráva vonalának feladását elhibázott döntésnek tartja. Ezen túlmenően azonban a magyar hadvezérek egy, a környezeti viszonyokat is figyelembe vevő rugalmas csatarendet alakítottak ki, amely mind az eredményes védekezést, mind az ellentámadást lehetővé tette. A szerző rávilágít arra, hogy Tomori Pál és Szapolyai György augusztus 29-ének délutánján azért javasoltak mégis támadást, mert reményei szerint ezzel a felvonuló ruméliai hadakat a többi egység harctérre érkezése előtt szétverhették. A magyar jobbszárny rohamának az összeomlása, Báli bég bekerítő csapatainak támadása, valamint az anatóliai és a szultáni seregtetek megjelenése a csatatéren együttesen katasztrofális vereséghez vezetett, s II. Lajos és majdnem teljes hadának pusztulását idézte elő.

B. Szabó János végül a csatához kapcsolódó tévhitek cáfolatát adja. A magyar történetírás megcsontosodott toposzai közé tartozik az az állítás, miszerint a mohácsi vagy majsai csatamezőn csak a magyar haderő kisebbik része volt jelen. A szerző rávilágít arra, hogy Frangepán Kristóf bán horvátországi serege közel sem számlált annyi katonát, mint ahogyan azt feltételezték. Szapolyai János erdélyi hada pedig jó esetben is csak 15 000 főnyi lehetett.

A csatával foglalkozó történészek mind-egyikét mágnesként vonzotta az a kérdés, hogy az erdélyi vajda miért késett el a csatából. A szerző újra bebizonyítja, hogy Szapolyai az egymásnak ellentmondó parancsok miatt s nem önös érdekből (a királyi címért) nem jutott el a királyi táborba. Hasonló részletességgel járja körül az ural-

kode halálának körülményeit. Elveti azt a Szerémi György által leírt hallomást is, miszerint II. Lajost Szapolyai György ölte volna meg, s a király menekülés közben vízbefulladását tartja elfogadhatónak.

B. Szabó János kismonográfiája élvezetes, olvasmányos stílusban, több új kutatási eredményt felvonultatva meséli el a magyar történelem e sorsfordító eseményét.

BAGI ZOLTÁN